

JAN-OLOF SUNDELL:

Politisk litteratur

Så mycket som det skrivs om modern historia och samhällsutveckling är det omöjligt för de allra flesta att hinna läsa allt. Att göra ett urval är också svårt: man råkar lätt ut för de nya vänsterhistorikerna, som medvetet använder historieskrivning i propagandans tjänst. Fil lic Jan-Olof Sundell har läst och refererar för Svensk Tidskrifts räkning ett antal böcker, som han anser vara väsentliga. De handlar om Sovjetunionen respektive om USA och diskuterar problem ur stormakternas nyare historia. Sundell har medvetet valt böcker av författare ur olika läger. Han slutar med en skrift som kommit i skymundan i Sverige, en studie om utvecklingen i "the post-welfare state", till vilken även svenska vetenskapsmän lämnat vägande bidrag.

Flödet av information verkar öka ständigt. I det väldiga utbudet av tidskrifter och böcker på alla upptänkliga områden är naturligtvis mycket efemärt. Just själva mängden bidrar till att försvåra för den enskilde att få grepp om det material som är mest intressant. I den här översikten skall därför göras ett försök att vaska fram några böcker som kommit ut under det senaste året, som framstår som väl värda att känna till för att få väsentlig information om vår tid och vår egen tids historia. De behandlade böckerna grupperar sig i huvudsak kring två huvudområden; de berör förhållanden inom de två supermakterna Sovjetunionen och Förenta staterna.

Ett mörkt kapitel i Sovjetunionens historia tar den berömde engelske poeten och historikern Robert Conquest upp i Den stora deportationen (Gebers pocket, originaltitel *The Nation Killers*). Conquest är tidigare mest känd för sitt stora standardverk om Stalintidens utrensningar, som sedan något år tillbaka också finns översatt till svenska men eljest finns tillgängligt i engelsk reviderad pocketupplaga från 1971 till ett betydligt billigare pris.

Den stora deportationen handlar om massdeportationen av volgatyskar, krimtatarer, tjetjener och en rad andra minoritetsfolk i Kaukasus, som ägde rum under andra världskriget. Drygt en och en halv miljon människor deporterades, och av dem beräknas en halv miljon ha avlidit antingen under själva transporten eller i samband med de svåra förhållanden som rådde på de platser till vilka de förvisades. Deportationerna skedde under stor hem-

lighetsfullhet. Så småningom har fakta kommit fram. Men Conquest har haft ett styvt jobb att pussla samman uppgifter om vad som verkligen hände. Motiven för aktionerna är heller inte helt klarlagda, men sannolikt ansågs dessa folk ha gjort sig skyldiga till nationalistiska "avvikelser" och företrädare för dem skulle ha varit illojala mot Sovjetstaten under kriget mot tyskarna. Detta skulle därför ha tagits till intäkt för att kollektivt bestraffa hela minoriteter, män, kvinnor och barn. I sitt hemliga avstaliniseringstal 1956 klarlade Chrustjov en hel del tidigare okända omständigheter och framhöll samtidigt att också Ukraina höll på att utsättas för Stalins despotiska vrede: "Ukrainarna undgick detta öde endast därför att de var alltför många och för att det inte fanns någon plats dit de kunde deporteras. Annars skulle han ha deporterat dem också."

Åtskilliga av de tidigare deporterade folkgrupperna har rehabiliterats och tillåtits återvända till sina gamla områden. Men två grupper, volgatyskarna och krimtatarerna, har visserligen friats från de ursprungliga anklagelserna men de har inte fått återkomma till sina hemtrakter. Som Conquest uttrycker saken: "Anklagelserna har tagits tillbaka men straffet har förblivit i kraft!"

Conquest vill också visa att deportationerna står i samband med den sovjetiska politiken mot minoriteter som man hävdade redan under Lenin, fullföljde under Stalin och som tillämpas också i dag i form av Bresjnevdoktrinen, som ju förbjöd ett land som en gång blivit socia-

listiskt att byta samhällssystem på egen hand, samt i politiken mot judarna. Brutaliteten i politiken är inte densamma som på Stalins tid, men hans grundsats om proletariatets rätt gentemot nationer och minoriteter är uppenbarligen fortfarande i princip giltiga: "Förutom nationernas rätt till självbestämmande har vi arbetarklassens rätt att konsolidera sin makt, och rätten till självbestämmande måste underordna sig denna rätt." Det är klart besked och förtjänar att läggas på minnet av företrädare för en inte okänd regering som säger sig kämpa för de små nationernas rätt i världen i dag.

Baltikum

Nyligen har den flitige liberalen journalisten Andres Küng kommit med en bok som behandlar ett annat område som drabbats hårt av rysk utrikes- och nationalitetspolitik, nämligen de tre baltiska staterna Estland, Lettland och Litauen. Vad händer i Baltikum? heter Küngs nya bok (Aldus), som ger en bred översikt av den utveckling som lett fram till de baltiska folkens situation i dag. Küng har själv estniskt påbrå och har för några år sedan skrivit en bok om Estland — en studie i imperialism. Utgångspunkten för hans Baltikumbok är den indignation han uppenbarligen känner inför bristen på information i svenska massmedia och därav följande okunnighet om tre folk, som hör till vårt lands närmaste grannar och som vi delvis haft mycket intima förbindelser med under mycket lång tid (Norra Baltikum var svenskt 1561—1721). Ändå tycks

både intresset och kunskaperna för dessa grannar vara dåligt, framför allt på vänsterhåll. Det är märkligt att det skall vara så mycket lättare med internationellt medvetande när det gäller Sydafrika, Latinamerika och Indokina än ett område som Baltikum, som dock berör oss själva mer än de flesta områden i världen.

Sannolikt är det som Küng säger, att den socialistiska vänstern ogärna ägnar sig åt den baltiska frågan därför att den inblandade stormakten "ändå är världens första arbetarstat". Det är naturligtvis enklare och mindre komplicerat när det gäller t ex Vietnam, där busen är världens främsta kapitalistiska stormakt. Mönstret går igen på andra håll. Den socialistiska vänsterns intresse för Bangla Desh var inte överdrivet under kriget mellan Indien och Pakistan. Küng hävdar att han diskuterat Baltikums ställning i en rad länder "... men ingenstans överraskats av så grova missuppfattningar som i Sverige." Man kan hoppas att hans bok skall bidra till att minska okunnigheten. I sammanhanget kan det dock vara på sin plats att erinra om att t ex konservativa och liberaler åtminstone tidigare intresserat sig en hel del för Baltikums öde efter sovjetiseringen. Men Küngs bok fyller också för dessa grupper ett viktigt informationsbehov. Man bör dock vara medveten om att den är en partsinlaga. Hur skulle en svensk demokratiskt sinnad skribent av baltisk härkomst egentligen kunna prestera någonting annat?

Till de största problemen för de baltiska folken hör de förryskningssträvanden,

som förekommer både i form av de tidigare deportationerna på fyrtioalet samt senare på det ekonomiska och kulturella planet. Ett vidare perspektiv på rysk nationalism erhåller man vid läsning av slavisten Lars Erik Blomqvists utomordentligt intressanta studie av nya former av nationalism och nationalromantik i Ryssland. Sovjet blickar bakåt (Askild & Kärekull) tar upp den sökan efter nationell identitet som många ryska författare och andra intellektuella känner behov av att anknyta till i dag och som har sina rötter hos artonhundratalets slavofiler. Denna nationalism har tidigare varit föga uppmärksamman utanför Rysslands gränser. Hos en stor grupp författare och andra intellektuella — som Blomqvist kallar nypatrioterna — hyllar man klart nationella värden, man vill slå vakt om att bevara och restaurera kyrkor och kloster, man prisar hembygden och landskapet, man drömmer kanske inte om stenarna men väl om björkarna där barn man lekt. På nytt manar man fram motsättningen mellan Ryssland och västerlandet. En skribent uttryckte sig för några år sedan så här: "Ty det är ju i hjärtat av Ryssland som den heliga nyckeln finns, källan som omärkligt men oupphörligt ger upphov till ett kristallklart, ljusskimrande flöde av idéer och känslor som är så nödvändiga i det tjugonde århundradet när västerlandet kvävts av sin livlöshet, sitt överflödande hat, sin småborgerliga rationalism, sin kult av massan, terrorn från den omoraliska allmänna opinionen som fostrats av den besoldade opinionen."

Från samma grupper har man också hyllat Stalin, framför allt i dennes roll som krigsledare. Vilka konsekvenser denna chauvinism kan medföra, som delvis synes gå längre än partiet önskar, får framtiden utvisa.

Det kalla kriget

Sovjetunionen har utgjort den ena parten i det kalla krig som rått mellan öst och väst sedan 1945. Traditionellt har man allmänt i väst sett Sovjet som den "skyldiga" parten i konflikten, åtminstone till mitten av sextiotalet. På senare år har en rad anglosachsiska historiker sökt revidera denna syn och i stället velat förlägga huvudansvaret för det kalla kriget hos USA. Det rör sig om namn som D F Fleming, William Appleman Williams, David Horowitz, Isaac Deutscher, Gar Alperowitz och kanske främst Gabriel Kolko för att nämna några namn. Redan tidigare har deras bedömning — som visserligen i övrigt ofta skiljer sig åt på åtskilliga punkter — i grundfrågan utsatts för en kraftig kritik, under det senaste året bl a av J L Richardson i tidskriften *World Politics*, juli 1972, och av den berömde Walter Laqueur i *Commentary*, mars 1973.

Förra året utkom också en omsorgsfullt genomarbetad studie av amerikansk utrikespolitik under och omedelbart efter andra världskriget. Författare är John Lewis Gaddis och hans bok heter *The United States and the Origins of the Cold War 1941—47* (Columbia University Press). Professor Gaddis har gått igenom ett mycket stort, tidigare till stor del outnyttjat

material, som sprider nytt ljus över samspellet mellan USA och Sovjetunionen på fyrtiotalet. Det är ett medvetet och på många sätt lyckat försök att komma längre än revisionisterna, som i vissa avseenden ändå har lyckats förändra bilden av det kalla kriget, i synnerhet beträffande ekonomiska motiv för det amerikanska utrikespolitiska handlandet. Samtidigt anser han att deras perspektiv varit alltför snävt. De har tenderat att överskatta den amerikanska politiska ledningens faktiska handlingsmöjligheter. Inrikespolitiska hänsyn, byråkratisk tröghet och klumpighet, utslag av personliga attityder, inte minst hos presidenterna Roosevelt och Truman, positiva eller negativa bedömningar av ryska avsikter, allt sådant har påverkat den amerikanska utrikespolitiken så som den kom att framstå för omvärlden. Gaddis betonar starkt sådana faktorer och kritiserar därför ofta — i likhet med Laqueur — Kolkos bedömning som den framkommer i *The Politics of War* (1968) och *The Limits of Power* (1972, tillsammans med hustrun Joyce). Laqueur trycker därtill på den fundamentala svagheten i revisionisternas analyser; de behandlar och kritiserar det amerikanska agerandet med utgångspunkt från amerikanska (och ibland andra västliga) källor. Bilden måste emellertid bli ofullständig när man inte har tillgång till det ryska materialet. Innan — och om — man får tillgång till detta, måste bilden av det kalla kriget nödvändigtvis bli provisorisk. Det är därför som regel rekommendabelt att undvika alltför tvärsäkra omdömen om den ena partens

agerande när man vet så litet om motiven för och de interna övervägandena kring den andras uppträdande.

Vietnampolitiken

En genomgående tendens hos de revisionistiska historikerna — ofta befryndade med den nya vänstern — har varit att med utgångspunkt från USA:s agerande i Indokina under sextioalet fördöma hela den amerikanska utrikespolitiken. Det är ju uppenbart att Vietnam har varit en utomordentligt olycklig historia inte bara för de berörda folken utan också för det amerikanska samhället och att det spelat en stor roll för radikaliserings av opinionen i Västeuropa. Efter vapenstilleståndsavtalet kan det vara anledning att se efter hur det egentligen gick till när USA blev indraget i Indokinakriget. Även om mycket material kommit fram — inte minst de för en historiker mycket svårbedömbara Pentagondokumenterna — är det ännu för tidigt att kunna få en översikt av händelseutvecklingen.

Det hindrar inte att en briljant journalist, David Halberstam, lyckats klargöra en hel del tidigare oklara ting i den utomordentligt fängslande studien *The Best and the Brightest* (Random House). Halberstam gjorde sig ett namn som journalist för New York Times i Vietnam i början av sextioalet och summerade då sina erfarenheter på platsen i boken *The making of a quagmire* (svensk översättning *I Vietnams djungler*, 1965). Hans nya studie, som är på nära 700 sidor, behandlar beslutsprocessen i Washington fram till be-

slutet om eskalering i form av först flygbombning av Nordvietnam i februari 1965 och därefter insättande av amerikanska markstyrkor i stridande förband några månader senare — något som ledde till en armé på över en halv miljon man och ett förödande flygkrig under en rad av år mot Nordvietnam, Laos och Kambodja.

Det mest intressanta med Halberstams bok är beskrivningen av den nya intellektuella elit, som drog upp till maktens tinnar när Kennedyadministrationen trädde till i början av 1961. Det var en elit fylld av självsäkerhet, intellektuell briljans (understundom något ihålig enligt Halberstam), inställd på att det fanns en rationell lösning på alla problem (också sådana som det knappast går att lösa utan som man får lära sig att leva med) samt en övertro på modern teknologi och datamaskiner. Det var också män som med några få undantag (president Kennedy själv och Arthur Schlesinger) var antingen påtagligt historielösa eller också alltför fastlåsta i en förgången tids problem och verklighetssyn (Dean Rusk). Halberstam menar att alltför många av the Best and the Brightest var alltför okänsliga och fantasilösa i sin syn på omvärlden, i synnerhet den kommunistiska delen av denna. Slutligen, menar Halberstam, var man inom det ledande amerikanska skiktet inte benägen att gå tillräckligt långt när man så småningom upptäckte att den gamla politiken hade misslyckats, att fråga sig vad de växlande regimerna i Sydvietnam egentligen var värda. Var den politik man förde egentligen den riktiga, var man be-

redd att handla rätt och inte bara till kort-siktig fördel för det egna landet? Halberstam efterlyser en i djupare mening moralisk dimension för det egna utrikespolitiska handlandet.

Några av denna elit drabbas särskilt hårt av Halberstams granskning, som för övrigt också innefattar en jämförelse med en tidigare elit, den på fyrtiotalet med män som Truman, Kennan och framför allt Marshall. Granskningen gäller män som den liberale generalen Maxwell Taylor, som svek sina egna principer, Walt Rostow, Robert McNamara och bröderna William och McGeorge Bundy. Den sistnämnde betraktar Halberstam som urtypen för the Best and the Brightest, men för dem alla gäller att de — med undantag av George Ball — vägts och befunnits för lätta, åtminstone av David Halberstam. Han kritiserar för övrigt sin egen roll i skeendet. Den bild han och hans kolleger förmedlade var visserligen kritisk, men den ifrågasatte inte grunderna för det amerikanska engagemanget tillräckligt tidigt. Det är en hård och ofta obarmhärtig granskning, säkert inte helt rättvis men ändå mycket belysande för hur det gick till när USA gick in i ett krig, som de ledande trodde de kunde dra sig ur när det passade dem.

Amerikansk samhällsanalys

Också om beslutsfattare och eliter i USA har en hel del på sitt samvete, har ändå mycket av den kritik som riktats mot Amerika både utanför och inom landet varit inte bara orättvis utan också stollig och

direkt lögnaktig. Det hävdar i varje fall den liberale universitetsläraren Arnold Beichman i *Nine lies about America* (Alcove Press). Beichman har tidigare under många år varit verksam som journalist och haft goda relationer till den amerikanska fackföreningsrörelsen. Hans bok riktar sig mot den vänster, som gjort det till en favoritsysselsättning att kritisera det egna landet och mana fram de dystraste framtidsperspektiv. Beichmans bok påminner en del om Carl Thams och Daniel Tarschys *Den nygamla vänstern*, men där svenskarna använder sig av floretten som polemiskt vapen tar amerikanen till storläggan. I stort sett fungerar hans debattmetod mycket bra, även om det händer att han gör det för enkelt för sig och skjuter över målet. Vad som gör Beichmans bok särskilt intressant är att han ger påtagliga exempel på sina motståndares sätt att använda lögnens teknik, hur man bygger upp lögner genom de ord man väljer när man skall diskutera ett problem. Detta gör Beichmans bok givande inte bara för vad den lär oss om amerikanska lögner om Amerika utan också om svenska lögner om Sverige.

Amerika är ändå inte bara Vietnam, lögner och Watergate, som väl är. Där försiggår också försök att tränga längre på samhällsanalysens område. Ett intressant exempel på detta är Donald Hancocks och Gideon Sjöbergs *Politics in the post-welfare State* med undertiteln *Responses to the new Individualism* (Columbia University Press). De båda redaktörerna har låtit ställa en rad frågor om indi-

videns roll i det postindustriella samhälle, vilket enligt deras uppfattning håller på att efterträda välfärdsstaten i industriländerna. Människorna står där inför ett avgörande val. Den moderna teknologin ger ökade möjligheter till politiskt förtryck, samtidigt ökar i stället möjligheterna för individerna att bli friare, självständigare och mer oberoende. Frågan är nu i vilken riktning utvecklingen kommer att gå inom industriländerna och hur man skall se på den "nya" individualismen.

Hancock och Sjöberg har låtit frågan gå vidare till en lång rad tänkare och analytiker inom USA och i England samt i Sverige. Det är nämligen de länder de själva känner bäst till och därför anser var intressanta att jämföra i fråga om ut-

vecklingsstadium. Man har lyckats få med kända svenska namn som Kaj Björk, Nils Elvander, Lars Gyllensten och Erik Anners. Gyllensten, som skriver om vänsterns utveckling i Sverige under sextiotalet, och Anners, som behandlar den ideologiska utvecklingen inom högerpartiet fram till det nya partinamnet och programmet 1969, har lämnat de ideologiskt intressantaste bidragen. Den som är intresserad av konservativ idédebatt känner igen grundtankarna i Anners uppsats från debattboken *Kämpande konservatism* som utkom här om året, men här är det fråga om en längre och grundligare studie som väl förtjänar att uppmärksammas inte bara av anglosachsiska utan också av svenska läsare.